

Л. В. СТРУГАНЕЦЬ
ВОЛОДИМИР ГНАТЮК ПРО КУЛЬТУРУ МОВИ

Володимир Гнатюк як редактор відомих українських видань — Літературно-наукового вісника (ЛНВ), Літературно-наукової бібліотеки, Етнографічного збірника — постійно дбав про рівень культури літературної мови на сторінках цих часописів. У багатьох рецензіях він оцінював не лише зміст, а й мовне оформлення творів. Його закиди щодо культури мови були інколи саркастично гострі, але й справедливі. Учений вважав, що удосконалювати свою мову кожна людина повинна протягом усього свого життя.

У рецензії В. Гнатюка на «Методичний підручник для науки співу з нот» (автор М. Копко) читаємо: «Звісно, що в нас кождий чоловік вважає себе з уродження вже філологом і знавцем мови; через те не вважає потрібним учитися її — бо на що, коли знає? Зате він на кождім місці, при кождій нагоді любить пописуватися тим своїм знанєм, не чуючи навіть часто, що вдається в не свою річ та що верзе нісенітниці. Коли ж прийдеться йому написати щось, тоді наробить стільки курйозів, що не знати, де з тим і дітися. Так само пише й о. Копко»¹. Критикуючи мову підручника, Володимир Гнатюк звертає увагу на культуру мови вчителя, адже чистота, досконалість і образність мови педагога — джерело збагачення мови учня: «...о. Копко — учитель і мусить мати вплив на вироблене мови учеників. І чи ж може бути сей вплив корисний? Звичайно, що ні». Можливо, «професори, особливо українських гімназій», й ображатимуться за вказані помилки, вважатимуть це за спробу підірвати їх авторитет, але на думку В. Гнатюка, «бажаючи вчити інших, треба перше самим навчитися».

І в наш час, коли суржик і напівмова панують у мовному побуті, не втратили своєї ваги слова В. Гнатюка про те, що треба «навчитися самому чи то української, чи російської мови, а не писати «язичієм», яке уйшло б може ще сто літ тому назад, але не нині».

У неопублікованій брошурі «Уваги про українську правопись та літературну мову» (*Герета І. З неопублікованої спадщини В. Гнатюка // Мовознавство. — 1971. — № 3. — С. 81-83*) вчений ставить собі за мету проаналізувати мову українських письменників і тогочасної преси. Знаходимо у ній багато слушних зауважень щодо культури мови. У розділах «Різниці в іменниках», «Прикметники», «Різниці в дієсловах», «Прислівники» запропоновано словнички тих лексем, у вживанні яких найчастіше трапляються помилки, наприклад: *заказ* «замовлення», *любий* у значенні «всякий», *задавити* «задушити», *пошуткувати* «пожартувати», *пололам* «по половині», *все рівно* «однаково» та ін. Небажана й форма *самий цікавий*, яка й сьогодні порушує літературну норму.

Загальну культуру суспільства й культуру народного мовлення, зокрема, відбиває мова художніх творів. Однак регулювальна функція культури мови не веде до знищення народних джерел — діалектів. В. Гнатюк у статті «Єретик між москвофілами» (ЛНВ. — Т. 28. — 1904. — Кн. 10. — С. 24-37) дає рекомендації щодо виправданого вживання діалектизмів у літературній мові, тобто 1) «Коли хочемо познайомити з ними широкі круги, втягнути їх лексику в літературну мову або взагалі покористуватися багатством висловів, форм, стилю...; 2) В белетристиці, коли хочемо надати творові місцеву закраску і викликати тим чином сильніше вражінє у читача». Як досягти такої мети? Розмаїття лексичного складу говорів приваблювало і приваблює дослідників, оскільки воно допомагає вивченню матеріальної і духовної культури народу. Саме тому велике значення має складання діалектних словників, популяризація через них особливостей місцевих говірок. Багато важить майстерність уведення діалектизмів у тканину художніх творів, коли їх пишуть талановиті письменники, бо «всяка мірнота радше псує вражінє, як зміцнює його». Народнорозмовна мова була й надалі залишається невичерпним джерелом, з якого постійно, переважно через мову художньої літератури, надходить поповнення і відбувається процес оновлення української літературної мови.

Привертала увагу В. Гнатюка також культура мови перекладу. У статті «Чи є яка льогіка у

¹ Тут і далі подаємо висловлювання В. Гнатюка за сучасним правописом.

наших москвофілів?» (ЛНВ. — Т. 13. — 1899. — Кн. 10. — С. 38) він гостро виступає проти того, що Ю. Яворський «зве нашу мову язиком пастухів», критикує російський переклад новели В. Стефаніка «Проводи» (в оригіналі «Виводили з села»), залишені в російському тексті неперекладені розмови персонажів. Зіставляючи текст-оригінал і текст-переклад, В. Гнатюк виявляє національно-культурні особливості, відображені в художньому творі, з'ясовує можливості їх вербальної трансляції у сферу іномовної культури. Звернімося до статті: «Про силу і красу отсега перекладу можуть дати понятє ось які «коренно-русскіє» звороти, вжиті перекладачем: «туча выглядела будто окрававленная», «продирались солнечные лучи», «заломили руки», «поплыть с осенней водою», «Лесь перенимал голос матери», «над ним колебалось осеннее небо». Учений зауважує, що в окремих випадках лексема-діалектизм, виступаючи назвою реалії, замінюється відповідником, який нівелює етнографічну специфіку: «Із хорім» перекладено «из хаты» (замість із сіней)». Фіксуючи семантичну розбіжність, В. Гнатюк припускає, «що перекладач декуди попросту не розуміє свого тексту і перекладає навгад». Наприклад, «золоті чічки» — не *золотые игрушки*, чічка — це *квітка*.

Микола Мушинка, дослідник творчості етнографа (Володимир Гнатюк. Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства // ЗНТШ. — Париж; Нью-Йорк; Сідней; Торонто, 1987. — Т. 207. — С. 160-161), відзначав, що саме через редакційні правки В. Гнатюк дуже часто входив у конфлікти з авторами та перекладачами. Деякі з них прилюдно висловлювали незадоволення його редакторською працею. Так, професор математики й фізики Володимир Левицький докоряв редакції Літературно-наукового вісника за мовне редагування його праць. Редактор на підставі конкретних фактів майже завжди доводив обґрунтованість своїх виправлень авторського тексту. У статті «Ще в справі редакційних поправок» (ЛНВ. — 1903. — Т. 22. — С. 235-236) він відповідає В. Левицькому: «Зараз просимо його прийняти наше щире запевнення, що ми зовсім не вважаємо себе одиноко компетентними судити про чистоту нашої мови, але як видно з вище наведених проб його перекладу, маємо деякі підстави вважати його далеко компетентнішим на полі фізики й математики, ніж на полі язикознавства».

У цікавій публікації «В справі нашої народної мови» (Там само. — С. 235-236) В. Гнатюк обґрунтовує правомірність мовного редагування: «...кожна редакція має обов'язок дбати про чистоту й добірність мови...» На той час ще не були остаточно кодифіковані норми літературної мови, але вчений переконаний, що «літературна мова всіх наших письменників ...повинна бути одна». Проте «редакція ніякому авторові не перероблює мови на своє копито». Володимир Гнатюк прекрасно розуміє, що письменник не обмежений тільки нормативним словником, а є найактивнішим творцем національної мови в тому розумінні, що глибоко відчуває народне слово. Ось чому «не треба бути навіть тонким філологом, аби прочитати в нашій журналі одну сторінку і сказати: се писав Галичанин, а се російський українець. Значить, різниця між письменниками з обох сторін Збруча в мові не затирається...» Учений застерігає від псевдообразності: «Деякі з наших співробітників думають також, що як вони насадять якнайбільше незвичайних слів або діалектичних примішок у свої писання, то сим збагатять нашу мову». Такі «примішки» аж ніяк не сприяють культурі висловлювання, формуванню літературної мови, «якою кожний письменник повинен вповні володіти».

Культуромовні погляди Володимира Гнатюка не втратили свого наукового значення й сьогодні.